

DRŽAVNI ARHIV U SPLITU

INVENTAR

ŽIDOVSKA OPĆINA – SPLIT

**Comunità Israelica di Spalato
Israelska bogoštovna opština – Split
Jevrejska vjeroispovjedna opština – Split
Židovska općina – Split**

1861./1943.

Broj fonda: HR-DAST-151

Izradila: Tatjana Kovač

1992. godina

POVIJEST TVORCA FONDA

Splitska židovska zajednica jedna je od rijetkih koja neprekidno postoji gotovo dvije tisuće godina. O tome postoje pisana vrela i povijesni spomenici u antičkoj Saloni, u srednjovjekovnom i novovjekovnom Splitu od 16. stoljeća na dalje.

U srednjem vijeku postoji malo podataka o životu Židova, ali postoje mnogi podaci o njihovim progonima u raznim europskim zemljama odakle su bili nasilno protjerivani i pokrštavani. Zbog toga su stoljećima provodili nesiguran i nomadski život.

Najbolje uvjete života Židovi su imali u Španjolskoj u doba Arapa, gdje su se uglavnom bavili trgovinom i bankarstvom.

Petnaesto stoljeće je doba progona Židova u svim kršćanskim zemljama, međutim u Mletačkoj Republici, u sklopu koje je bio i Split od 1420. godine, tih progona nije bilo. Republika je čak pomagala njihovu trgovačku aktivnost. Možemo reći da nije bilo grada u kojemu su se Židovi osjećali ravnopravnim kao u Splitu.

Splitski Židovi kao neplemići nisu imali pristup u gradsko Vijeće, a nisu se mogli organizirati kao ostali pučani u staleška udruženja – bratovštine. Oni su bili okupljeni u udruženja koja im je pod nazivom „Università degli Ebrei“ (Židovska zajednica) odobrila Mletačka Republika 1533. godine. Osim toga još se nailazi na nazive „Scuola degli Ebrei“, „Società Ebraica di Spalato“ i „Comunità Israelitica di Spalato“. Posljednji naziv odnosi se na židovsku općinu, dajući naglasak više na vjersko, a manje na društveno značenje.

U prvim desetljećima 16. stoljeća u Split su se doselili španjolski i portugalski Židovi (Polentini), koji su umnožili i financijski ojačali dotadašnju židovsku zajednicu u Splitu. Dokaz tome je i ostatak židovskog groblja na Marjanu 1573. godine. Važno je istaknuti da to groblje spada među najstarije spomenike te vrste i u svjetskim razmjerima.

Danijel Rodrig, pokršteni španjolski Židov, dolaskom u Split pokreće inicijativu osnivanja glavne jadranske, a i jedne od glavnih europskih skela u Splitu krajem 1580. godine. Izgradnjom splitske skele Turci napuštaju neretvansku jer im je ovdje bila sigurnija zaštita robe, a i dezinfekcija je ovdje bila bolja. Od tada se u Splitu razvija živa trgovina.

Židovska općina bila je autonomna organizacija, organizirana na demokratskom odnosno oligarhijskom principu. Židovi koji su godišnje plaćali preko 12 dukata općinske takse činili su Glavnu skupštinu (Kahàl gadòl). Na čelu skupine birana su 2, a kasnije 3 glavara (capi). Židovi su imali brojna udruženja radi pružanja socijalne pomoći i pokopa, radi obrazovanja djece, radi pomoći siromašnima i nezbrinutim, starcima i dr.

Obilježavanje Židova prvi put je propisano Lateranskim koncilom 1215. godine. U Veneciji su od 1394. godine na prsima morali nositi znak u obliku slova O od žutog sukna, poslije toga žutu pa crvenu kapu. Levantinski Židovi nosili su žuti turban.

Mletačka Republika dozvoljavala je Židovima slobodu vjeroispovijesti, pa su nju uživali i splitski Židovi. Međutim oni su se dobrovoljno pokrštavali. Inače vjerski propisi su bili vrlo strogi i njih su se pridržavali. Čitav vjerski život odvijao se u sinagogi.

Poslije Prvog svjetskog rata na Mirovnoj konferenciji 1919. godine zajamčena je ravnopravnost svim nacionalnim manjinama, pa i Židovima. U ondašnjoj Jugoslaviji bilo je 78.000 Židova, od čega 24.000 u Hrvatskoj. Godine 1919. osnovan je na nivou države Savez jevrejskih vjeroispovjednih opština, kojemu je pripada i Jevrejska vjeroispovjedna opština – Split. Organizator ove općine i njen dugogodišnji predsjednik bio je ing. Viktor Morpurgo. Godine 1940. splitska jevrejska općina brojila je 248 članova.

Progoni Židova koji su počeli u Njemačkoj, Italiji i još nekim europskim zemljama uoči Drugog svjetskog rata zahvatili su tijekom fašističke i nacističke okupacije 1941. – 1945. godine i Jugoslaviju. Međutim potrebno je istaknuti da je odnos prema Židovima bio humaniji u Italiji nego u Njemačkoj.

U Splitu, koji je od travnja 1941. godine bio pod talijanskom okupacijom, Židovska općina je radila na prihvaćanju i pomaganju židovskih izbjeglica, koji su se pred progonima sklanjali u Dalmaciju. Tu je osnovan posebni Emigrantski odbor za izbjeglice (Comitato per l'assistenza degli emigranti) odnosno Odbor za pomoć izbjeglicama na čelu kojega je bio ing. Viktor Morpurgo.

Zadatak odbora je bio pružanje pomoći i zbrinjavanje svih izbjeglica u Dalmaciji, pribavljanje osobnih iskaznica i putovnica i njihovo upućivanje na sigurnija mjesta u inozemstvu. Odbor, odnosno ing. Morpurgo obraćao se za pomoć međunarodnim organizacijama: JOINZ-u, Crvenom križu i DELASEM-u (Delegazione per l'assistenza agli emigranti Ebrei), kao i mnogim drugim organizacijama i bogatim pojedincima u inozemstvu. Tako je od sigurne smrti spasio na tisuće Židova, ali se sam nije uspio spasiti jer je ostao u Splitu dok se ne zbrine i posljednji Židov.

Fašisti su u Splitu 12. lipnja 1942. godine u vrijeme molitve provalili u židovsku sinagogu i počeli palicama tući sve nazočne. Nakon toga su svoj bijes iskalili na sam hram rušeći i uništavajući sve redom. Ista sudbina zadesila je i ured Židovske općine, iz kojega su pobacali sve knjige i arhiv. Tako uništeni materijal spalili su na Narodnom trgu, pa su u nepovrat otišla povijesna svjedočanstva neprocjenjive vrijednosti.

POSLOVI NA SREĐIVANJU

Ovo arhivsko gradivo primljeno je u Arhiv bez zapisnika 1955. godine (vidi Knjigu primljene arhivske građe, red. br. 97). Do preuzimanja gradivo se nalazilo u potkrovlju zgrade obitelji Morpurgo u Sinjskoj ulici br. 7 u Splitu. Tu je u neodgovarajućem prostoru bilo izloženo štetnim utjecajima, pa je zato pretrpjelo određena oštećenja.

Rad na sređivanju i obradi otpočeo je identifikacijom gradiva. Tako su nastale dvije skupine: I. KNJIGE i II. SPISI.

Prva skupina sadrži 8 knjiga koje su složene u kutiju broj 1 i kutiju broj 2 i obilježene signaturom: Ž. O. K-1/I do K-1/VII i Ž. O. K-2/I.

Među ovim knjigama nalaze se i dva urudžbena zapisnika. Na koricama prvog zapisnika (Ž. O. K-1/I) upisano je: *Protocollo esibiti della Comunità Israelitica di Spalato di tutti gli atti che si rinvennero nell'archivio incominciato del piu vecchio atto che portava la data 18 Aprile 1662. Piantato il presente Protocollo oggi 1 Gennajo 1872.* Ispod ovoga je dopisano: *Dal anno 1662 a tutto il 1875.* Međutim u ovom urudžbenom zapisniku upisani su spisi od 1861. do 1885. godine. Ovaj zapisnik je posebno vrijedan jer sadrži podatak o najstarijem spisu od 18. travnja 1662. godine, a osim toga i cjelovite upise svih spisa, pa na taj način može zamijeniti i same spise jer oni nisu sačuvani u ovom fondu.

Drugi „Urudžbeni zapisnik Židovske općine – Split“ (Ž. O. K-1/II) sadrži upise spisa od 1931. do 1937. godine.

Značajna je knjiga pisana rukom na talijanskom jeziku „Regolamento disciplinare interno della Comunità Israelitica di Spalato“ (Ž. O. K-1/III). Ova knjiga nije datirana, a sadrži nešto hebrejskog rukopisa. To je vrijedan izvor za upoznavanje i proučavanje reda i ustrojstva Židovske općine u Splitu.

„Knjiga prihoda i rashoda Židovske općine – Split“ (Ž. O. K-1/IV) pisana je talijanskim jezikom, ali ima i nešto hebrejskih upisa i datirana je po židovskom kalendaru. Sadrži upise spisa od 1846. do 1890. godine.

„Predatna knjiga Israelske bogoštovne opštine – Split“ (Ž. O. K-1/V) sadrži upise spisa od 1922. do 1927. godine.

„Razredna knjiga za jevrejski vjeronauk u šk. god. 1940./41.“ (Ž. O. K-1/VI) sadrži popis učenika Državne muške realne gimnazije, Državne muške klasične gimnazije, Ženske građanske škole u Splitu, raspored sati vjeronauka i popis gradiva, koje se u pojedinim razredima u okviru predmeta predavalo. Navedeni su izostanci učenika, blagdani i inspekcije te ime vjeroučitelja.

„Glavna knjiga izdataka Odbora za pomoć izbjeglicama“ (Ž. O. K-1/VII) sadrži pregled primitaka i izdataka od siječnja do kolovoza 1943. godine i to po mjestima: Split, Vela Luka, Korčula, Hvar, Supetar, Sumartin, Milna, Sutivan, Bol, Nerežišća, Postira, Jelsa i Klis. Posebno su navedeni izdaci za potpore, zdravstvo, školstvo, administraciju, subvencije za kuhinje, najamnine, putne troškove i dr. Također su navedeni i izdaci Emigrantskog odbora za socijalni fond, dječji fond, fond za logore i sl. Upisani su i mjesni prilozi uplaćeni u emigrantski fond, kao i prilozi mnogih židovskih općina iz Italije: Trst, Milano, Torino, Firenca, Bolonja, Padova, Venecija, Mantova, prilozi DELASEM-a i pojedinih Židova većinom iz Italije.

Skupina SPISI sadrži prijepise o Židovima iz arhiva Katedrale u Šibeniku, župnih ureda u Trogiru i Visu te popise Židova u Splitu prema matičnim knjigama rođenih. Ovo gradivo odnosi se na razdoblje od 1432. do 1918. godine.

Fragmentarno su sačuvani spisi Židovske vjerske općine od 1922. do 1937. godine, kao i dokumenti o vjenčanjima od 1931. do 1941. godine.

Najveći broj spisa odnosi se na dopisivanje koje je za Emigrantski odbor vodio predsjednik ing. Viktor Morpurgo s organizacijom DELASEM – Unione della Comunità Israelitica Italiana. Iz ovih spisa može se pratiti cjelokupan rad na zaštiti i zbrinjavanju Židova koji su se tijekom Drugog svjetskog rata sklanjali od progona u Dalmaciju i odatle upućivali u druge zemlje. Ovi spisi su odloženi u četiri kutije i imaju signaturu Ž. O. K-3/I do Ž. O. K-6/IX, a svrstani su kronološkim redom po mjesecima i odnose se na razdoblje od veljače 1942. do rujna 1943. godine. Najvećim dijelom spisi su pisani talijanskim jezikom. Međutim ima ih na hrvatskom, njemačkom pa i hebrejskom jeziku.

Potrebno je naglasiti da ovaj fond, iako po obimu nije velik, ima značajnu vrijednost jer je u ratnom vihoru stradalo gotovo cjelokupno gradivo o povijesti splitskih Židova.

Literatura: Duško Kečkemet: Židovi u povijesti Splita, Jevrejska općina u Splitu, Split, 1971.

**INVENTARNI POPIS FONDA
„ŽIDOVSKA OPĆINA – SPLIT“
1861. – 1943.**

Signatura	Sadržaj	Godina
I. skupina – KNJIGE		
Ž. O. K-1/I	Protocollo esibiti della Comunità Israelitica di Spalato Urudžbeni zapisnik Židovske općine – Split Jezik: tal.	1861. – 1885.
Ž. O. K-1/II	Urudžbeni zapisnik Židovske općine – Split Jezik: hrv.	1931. – 1937.
Ž. O. K-1/III	Regolamento disciplinare interno della Comunità Israelitica di Spalato Pravilnik o unutrašnjem redu Židovske općine – Split Rukopis, jezik: tal. i hebr.	Bez datuma
Ž. O. K-1/IV	Knjiga prihoda i rashoda Židovske općine – Split Jezik: tal. i hebr.	1846. – 1890.
Ž. O. K-1/V	Predatna knjiga Israelske bogoštovne općine – Split Jezik: hrv.	1922. – 1927.
Ž. O. K-1/VI	Razredna knjiga za jevrejski vjeronauk u šk. god. 1940./41. Jezik: hrv.	1940. – 1941.
Ž. O. K-1/VII	Glavna knjiga izdataka Židovske općine – Split Odbor za ispomoć izbjeglicama Jezik: hrv.	Siječanj – srpanj 1943.
Ž. O. K-2/I	Knjiga blagajne Odbora za pomoć izbjeglica Jezik: hrv.	Siječanj – kolovoz 1943.
II. skupina – SPISI		
Ž. O. K-3/I	Prijepisi dokumenata o Židovima iz arhiva Katedrale u Šibeniku i župnog ureda u Trogiru i Visu, iz lista „Il Nazionale“ i dr. Jezik: tal., hrv.	1432. – 1862.
Ž. O. K-3/II	Popisi Židova Židovske općine Split i prijepisi iz matičnih knjiga Jezik: hrv.	1536. – 1918.
Ž. O. K-3/III	Spisi Israelske bogoštovne opštine – Split Jezik: hrv., njem., tal.	1922. – 1939.
Ž. O. K-3/IV	Spisi naslovljeni na predsjednika Općine ing. Viktora Morpurga Jezik: tal., njem., hrv.	1924. – 1937.
Ž. O. K-3/V	Dokumenti o vjenčanjima Židova u Splitu, izvodi iz matičnih knjiga rođenih i umrlih Jezik: hrv.	1931. – 1941.
Prijepiska sa židovskim općinama, odborima za pomoć izbjeglicama, „DELASEM-om“ i dr.		
Ž. O. K-4/I	Spisi Jezik: hrv.	Veljača – ožujak 1942.

Ž. O. K-4/II	Spisi Jezik: tal., hrv.	Travanj – svibanj 1942.
Ž. O. K-4/III	Spisi Jezik: tal., hrv.	Lipanj 1942.
Ž. O. K-4/IV	Spisi Jezik: tal., hrv.	Srpanj 1942.
Ž. O. K-4/V	Spisi Jezik: tal., hrv.	Kolovoz 1942.
Ž. O. K-4/VI	Spisi Jezik: tal., hrv.	Rujan 1942.
Ž. O. K-4/VII	Spisi Jezik: tal., hrv.	Listopad 1942.
Ž. O. K-4/VIII	Spisi Jezik: tal., hrv., njem.	Studeni 1942.
Ž. O. K-5/I	Spisi Jezik: tal., hrv.	Prosinac 1942.
Ž. O. K-5/II	Iz izvješća tajništva na Glavnoj skupštini u Rimu o radu DELASEM-a	29. i 30. XI. 1942.
Ž. O. K-5/III	Spisi Jezik: tal, njem, hrv.	Siječanj 1943.
Ž. O. K-5/IV	Spisi Jezik: tal., njem., hrv.	Veljača 1943.
Ž. O. K-5/V	Spisi Jezik: tal., njem., hrv.	Ožujak 1943.
Ž. O. K-6/I	Spisi Jezik: tal., njem., hrv.	Travanj 1943.
Ž. O. K-6/II	Spisi Jezik: tal., njem., hrv.	Svibanj 1943.
Ž. O. K-6/III	Spisi Jezik: tal., njem., hrv.	Lipanj 1943.
Ž. O. K-6/IV	Spisi Jezik: tal., njem., hrv.	Srpanj 1943.
Ž. O. K-6/V	Spisi Jezik: tal., hrv.	Kolovoz 1943.
Ž. O. K-6/VI	Spisi Jezik: tal., hrv.	Rujan 1943.
Ž. O. K-6/VII	Zahvale upućene židovskim općinama u Italiji za primljenu novčanu pomoć i drugu potporu izbjeglicama Jezik: tal.	1943.
Ž. O. K-6/VIII	Financijska i statistička izvješća predstavništva „DELASEM“ u Splitu Jezik: tal.	Siječanj 1942. – kolovoz 1943.
Ž. O. K-6/IX	„La settimana israelitica“, Firenze, Anno I, N. 40, 45, 46 1910. Jezik: tal.	1910.